FOLK OCH FOLKNAMN I SYDAFRIKA

Färgade av skilda typer.

I DET SENASTE häftet av Sydafrikanska unionens månatliga statistiska redogörelse finns en beräkning av folkmängden för år 1953. Den totala siffran är 13,2 miljoner. Man skiljer på fyra "raser". De vitas antal är 2,8 miljoner, de infödas (natives) 8,8, asiaternas 0,4, de färgades (coloured)

1,2 miljoner. Siffrorna för de fyra provinserna återges i särskild tabell.

De infödda bildar alltså i alla provinser en övervädigande majoritet. Det stora flertalet asiater bor i Natal, det stora flertalet färgade i Kapprovinsen. Den fördelningen är gammal och på vissa punkter stödd av lagen; sålunda får sedan länge inte indier bosätta sig i Transvaal eller Oranjefristaten. Men i ett par hänseenden visar uppgifterna, vid en jämförelse med folkräkningarna för några år sedan en anmärkningsvärd förskjutning. Under de allra senaste åren har asiaterna gått förbi de vita i Natal, och de färgade har på samma sätt fått ärdra platsen i Kap. Det är moment i en utveckling som för bedömandet av sydafrikansk politik är väsentlig. I detta sammanhang skall jag emellertid inte dröja vid den saken, utan vid innebörden i de beteckningar som den officiella statistiken ger och vid folken och folknamnen över huvud.

Bortsett från det trivialaktiga i rasindelningar i allmänhet är de återgivna beteckningarna uppenbarligen uttryck för en speciell sydafrikansk, rent konventionell uppdelning. Man talar om raser i en mening som vagt eller inte alls anknyter till övrigt antropologiskt språkbruk. I andra sammanhang används andra beteckningar och fördelningsgrunder; vid passkontrollen för inresande i natura exempelvis européer, semiter och asiater till ledning för resenären, som måste uppge sin "ras". Vad är en amerikan (vit eller neger) eller en jude eller en australier enligt de skilda systemen? I regel förstår man vad som menas, vad det egentligen gäller att svara på, men ibland blir svaret barockt, som då en amerikansk neger i vissa fall bör betecknas som "infödd" eller en amerikansk vit som "europé". Peter Abrahams beskriver i sin utmärkta resebok ("Return to Gold") sin tvekan; han är engelsk medborgare, enligt europeisk terminologi neger, enligt sydafrikanskt språkbruk färgad.

*

Vita och européer, det är i regel samma sak. Typiskt är att på de för denna grupp reserverade ställena oftast står "endast för européer" på engelska och "endast för vita" på afrikaans. De vita med-

De skilda rasgrupperna i Sydafrikas provinser (i tusental).

	Alla	Vita	Infödda	Asiater	Färgade
Kap	4,566	982	2,346	18	1,040
Natal	2,486	290	1,845	317	34
Transvaal	5,023	1,264	3,625	52	82
Oranjefristaten	1,078	238	829	0	15

borgarna i Sydafrika har emellertid behov av en gemensam beteckning, och under de senaste årtiondena har ordet "sydafrikan" blivit ganska vanligt. Ingenting är naturligare än att en person samtidigt skryter med att vara europé och sydafrikan. Men ordet får inte användas om icke-vita. Det finns över huvud intet ord för de människor som tillhör den sydafrikanska unionen, och behovet av ett sådant ord är inte stort, ty i alla sammanhang är det alltid nåden mellan grupperna som står och ställes i förgrunden.

Men även ordet sydafrikan (någon gång sammanträngt till "afrikaner") kräver oftast andra bestämningar för att ge den upplysning man vill ha. Är det en sydafrikan som har hut huvudsprak afrikaans eller engelska? Skillnaden mellan de båda grupperna är så pass stor att den frågan ständigt aktualiseras. Även här är det svårt med beteckningarna. Man kan naturligtvis säga afrikaans-språkiga och engelskspråkiga, och de senare kan man i många sammanhang helt enkelt kalla britter. Men för de förra finns inget bra ord, i varje fall inte inför (i mera egentlig mening) europeiska lässare eller åhörare. Boer är något föråldrat, men det går fortfarande att bruka. Själva kallar sig de afrikaansspråkiga i regel afrikaner — likasom beteckningen för språket ett uttryck för kravet på att vara de "äkta" medborgarna i Sydafrika — stundom också på engelska afrikander; det stämmande ordet använder jag någon gång, trots att det på senare tid blivit mindre brukligt (afländer är också namn på en boskapsras).

*

Ordet neger begagnas aldrig om de i Afrika "infödda" grupperna, även om de enligt internationellt språkbruk nästan genomgående är negrer (buschmän och hottentotter är praktiskt taget utdöda). Tidigare var det vanliga ordet kaffer (hedning enligt muhammedanskt begrepp). Detta ord har blivit ett skällsord, varmed icke är sagt att det är sällsynt; sydafrikanska politiker talar om Guldkusten som en "kafferstat", "kafferväv" är något lika ruskigt som "negerälskare" i USA:s sydstater, och "amutsig kaffer" säga gärna till en neger som inte går ur vägen villigt nog. Det vanliga ordet är numera "infödd" — trots det starka betonandet av att negrerna inte kom till Sydafrika tidigare än de vita. För något år sedan blev "bantu" den officiella beteckningen. Så gott som alla negerstammar i unionen räknas till bantufolken; varje negerstam betecknar sina egna som bantus (människor), medan andra stammar och folk tillägns benämningar som antyder att de inte är riktiga människor eller rent av djur — en extravagant tillämpning av en universell tendens att förakta andra folk. Själv vill helst en bantu kallas afrikan (i motsats till afrikaner). Jag använder omväxlande orden svarta, negrer och infödda.

Asiater är ett relativt entydigt begrepp. Det gäller främst indierna, avkomlingar till de grupper som från 1860-talet infördes för att arbeta på sockerrörsplantagerna i Natal; sedan årtiondena år all invandring av indier stoppad. De 65.000 malajerna i Kap, huvudsakligen ättlingar av på 1600- och 1700-talen importerade slavar från Indonesien, räknas däremot traditionellt i regel till de färgade.

Den sistnämnda gruppen (ofta kallad cape-coloured eller blandrasiga) stammar från förbindelser mellan vita, svarta (inklusive buschmän och hottentotter) och — i mindre omfattning — asiater. Denna rasblandning ägde till större delen rum under äldre tid, även om den fortsatt till våra dagar och, trots den hårda lagstiftningen mot alla förbindelser mellan vita och icke-vita, säkerligen ännu fortsätter. Det ligger i sakens natur att en del färgade ser ut som vita, en del som svarta och en del, den större delen, som något mitt emellan; vissa färgade

Färgade av skilda typer.

försöker med framgång bli betraktade som vita (de "try for white") medan andra blir "infödda". Då uttrycket färgade i Sydafrika är reserverat för de blandrasiga (medan det på andra håll används om alla icke-vita), saknas varje sammanfattande beteckning för de tre undertryckta rasgrupperna utom det paradoxala "non-Europeans".

*

Vilka är nu, närmare bestämt, vita, infödda, asiater och färgade? Framför mig har jag en rad lagtexter som alla ger egenartade och ofta stridiga definitioner. Några exempel! Enligt 1928 års rusdryckslag räknas amerikanska negrer till de infödda, medan så ej är fallet i en rad andra lagar. Den nämnda lagen förklarar att med asiat menas "en turk eller en medlem av en ras eller stam som har sitt nationella hem i Asien"; undantag utgör dock judar och syrier, som betecknas som vita, malajer, som betecknas som färgade, och rasgrupper som av regeringen utesluts från kategorin asiater. Då det är omöjligt att klargöra härstämningen i detalj och att genom beskrivande fastställa "rasen", har man alltmera mått nöja sig med cirkelbefinitioner: den är vit som anses vara vit. I en lag av år 1950 säges en färgad vara "en person som varken är vit eller infödd"; en infödd är "en person som faktiskt är eller allmänt betraktas som medlem av någon ursprunglig ras eller stam i Afrika"; en vit är "en person som till utseendet uppenbarligen (obviously) är, eller som allmänt betraktas som en vit person, men inte en person som, trots att han till utseendet uppenbarligen är en vit person (obs.!), allmänt betraktas som en färgad person". Man kan alltså vara av blandras, men legalt anses vit, och vara av ren vit härkomst och anses färgad. Många framstående personer, bland dem ministrar och andra ledande politiker, förklarar i privat samtal notoriskt vara färgade, men är i lagens mening vita, eftersom de godtas som vita.

Hur besvärligt det är framgår bäst av de problem som uppstått då det gällt att göra upp ett register över rasgrupperna över hela folket — en åtgärd som ansetts behövlig i anslutning till de nya hårda lagarna mot rasblandning, även mot blandning av vita och färgade. Chefen för den förvaltningsgren som handlägger frågor om de färgade (commissioner for coloured affairs) framlade i sin senaste årsrapport förslag till definitioner, "Europeer" (här undveks ordet vit) var enligt förslaget "personer av rent europeisk härkomst och personer som betraktas som sådana av européerna" (the European community); färgade var "personer som inte är européer eller infödda eller asiater, eller inte betraktas som varande detta och som är av blandad härkomst". Förslaget godtogs inte, då dess tillämpning ansågs kunna leda till svårigheter. Registreringen har börjat — utan definitioner. Man arbetar från fall till fall, svarades det på min fråga hur det gick till att fastställa villkoren grupp en person tillhör utan att klarägga vad som särskiljer grupperna.

HERBERT TINGSTEN

Mångsidig konstnär

Kägeaffisch från 1915.

ALLTFÖR FA svenska konstnärer uttrycker sig på flera områden, vägen från affischen duk till de andra materialen tycks de flesta vara för blyga att betrida. Till de stora undantagen hör Wilhelm Kåge, som under det allmänna frälsningsåret 1917 tog första steget till konsthantverket och konstindustrin och som härigenom kommit att betyda oerhört mycket för svensk keramisk konst. Genom den utställning i våras som samlade hela hans verk blev hans trettiåriga insats som konstnärlig chef för Gustavsbergs fabriker belyst på ett imponerande sätt. Han hör till dem som har hjälpt till att göra en stor krets svenskar keramiskt sinnade, så att det i dag är en händelse när en ny kollektion stengods ställs ut eller när en ny servisform lanseras.

I stället för en staty har Wilhelm Kåge med all rätt fått en monografi över sin person och sitt verk, skriven av den med kunskapsrike keramiske kritikern, *Nils Palmgren*. Den heter bara Wilhelm Kåge (Nordisk Rotogravyr, 80 kr.) och är i alla avseenden ett praktverk med en mängd illustrationer i färg. Palmgrens inledning är en utmärkt tillbakablick på hela den europeiska rörelse för ett förnyat konsthantverk och en vackrare vardagsvara som föddes hos Ruskin och som i Sverige fick sitt första breda sociala uttryck vid Hemutställningen 1917. Ivar Tengbom tycks ha skapat själva ordet "nytto-konst" i en artikel i Ord och Bild 1918. Gustavsbergsfabrikens förre ägare, ingenjör Axel Odelberg, ville samma år införa en ärlig svensk vecka i hela landets butiker, "där de av Slöjdföreningen rekommenderade alstren särskilt borde framhållas och utmärkas, så att allmänheten kunde göra jämförelser och småningom bibringas bättre smakriktningar...". Ja, han skrev t. o. m. en dikt i Snoilskys anda om sina enkla men lämpliga fallrikar, som alltjämt har sina poänger.

Och den som gjorde dessa nya tallrikar var alltså Wilhelm Kåge, ung målare, elegant affischkännare, utbildad litograf. Kåge var av skånsk familj från Kägeröd, men uppvuxen i Stockholm; han hör till dem som aldrig behövt svälta sig fram. Hans verk har också alltid haft ett skimmer av

Trevlig vintersemester!

solid elegans. Särskilt spritutell var dock hans affischkonst under åren 1914—17, inte minst då det gällde teateraffischerna, som stod hans hjärta närmast.

Palmgrens bok ger en intressant repetitionskurs i Kåges teater- och baletteskisser innan denne med liv och själ gav sig åt det nya sociala programmet, att skapa en god massprodukt av svenskt servisgods. Detta gods fick till en början färg och fläkt av den gustavianska grace som hörde nittonhundratalets fordär till. Det var kulturvet och hemtrevligt, mycket i blått och vitt. Så kom 20-talet som en prövningens tid, då han på allvar började experimentera med materialet inför de stora utställningarna, framför allt Paris 1925, och småningom fann vägen till Kina som inspirationskälla. Palmgren vill t. o. m. ha det därhän att det silverskimrande Argenta, som alltjämt envist hör till Kåges populläraste försäljningsobjekt, har kinesiskt påbrå. Lyckligtvis sökte han sig andra vägar, andra former och andra glasyrer för att stengods, och på trettiotalet var han klar med uppslaget till en standardservis med individuellt antal delar. Om Kåges betydelse för det dukade svenska bordets nya giv är det onödigt att utbreda sig. Hans huvudverk står fast och det räcker att rekommendera kännarens vänner Nils Palmgrens mycket vackra och mycket utförliga bok om hans produktion — kanske i magnifikaste laget när man ser hur mycket den kostar.

Men varför inte nya affischer i pensionsåldern?

EVA v. ZWEIGBERGK

Kvinnlig bikt

I dikтsamlingen "Statyernas leende", utgiven 1947, gav *Karin Lyttkens* några vackra prov på poetisk semalthet. En ny samling av hennes hand, *Spegelolösd* (Metamorfos förlag, 7 kr.), vittnar åtyo om hennes temperament och formtalang. I sina dikter penetrerar hon många gånger den avvikandes och överkänsligas situation. Hon söker sig därvid till ursprungen, till barndomen, så i den vackra lilla sviten "Tillbilvelse" eller i poemet "Längt innan" med dess skildring av uppvaknande sedan barndomens godar störtat. Ensamhetskänslan talar ofta ur Karin Lyttkens dikter, ensamheten bland människor. Men för mannen kan hon öppna sig: därom handlar den fint modulerade diktcykeln "Somnarsvit". Några tavlor från somliga hyar och städer vill man också gärna framhäva: de har en färgens intensitet som gör intryck.

JOHANNES EDFELT

Ny tillsättningsprocedur löser lärarproblem.

För att bereda större möjlighet för lärare vid högre skolor att vinna flyttning, erhålla befordringsgång — adjunktur i Ca 20 och ämneslärarinnetjänst i Ca 22 — har skolöverstyrelsen på initiativ av Lärareverksamhetens riksförbund föreslagit ny tillsättningsprocedur, enligt vilken en ledigförklarad befordringstjänst vid en läroanstalt utan hänsyn till ämneskombinationen skall kunna sökas och innehas av lärare vid anstalten. Förfarandet blir särskilt för lärosäteslärare i Norrland och för "bristskolor" i allmänhet av stor betydelse. Ett stort antal befordringstjänster vid dessa skolor ledigförklaras nu utan att kunna besättas.

NOBELKRUT BLIR EXPLOSIVARE

"Kontrasternas industri" gör läkemedel och trotyl

Från Dagens Nyheters utsände medarbetare

BJORKBORN, måndag.

Lika effektivt skyddade för obehörig insyn som de 200 byggnaderna på Nobelkrutts område i Björkborn är de experiment som man sedan några månader tillbaka bedriver inom sprängtekniktens område. Vi måste hålla oss på toppen för att stå rustade för konkurrensen, säger man på forskningslaboratoriet. Det högexplosiva Björkborn kommer alltså att bli ännu explosivare, och det är inte allstiget från säkerhetstjänstens sida, då man omedelbart ger en arbetare sparken som avslöjas som smygrökare eller ertappas med att tulla av den spritt som används vid knutfrostutbildningen. Vilka skyddsåtgärder som än vidtas kan Björkborn aldrig bli helt riskfritt, och det är inte underligt att den årliga brand- och explosionspremien springer upp till drygt 700.000 kr.

Nobelkrut är kontrasternas fabrik. I de små betonghusen framställer man dödsdrivande sprängämnen, i de natrumbelysta kemiska fabrikerna gör man läkemedel. Trotyl har samma ursprung som hjärtstillande droppar, lokalbedövningsmedel eller acetylsalicylsyra.

— Katastrofen 1940, då elva man omkom och 100 byggnader lades i ruiner, tror vi inte skall upprepas, förklarar direktör Arvid Wahlquist. Det blev en alltför dyr lärdom för oss. Det nya området är betydligt mera utspritt — det omfattar inte 10 km taggtrådsstängsel, har tre mil vägar, två mil stenlagrings banor, 8 km normalspår samt 2.500 asfaltade. Men framför allt är det konstruktionerna på byggnaderna som har ändrats.

Där krut, sprängämnen eller ammunition framställs eller i någon form bearbetas består husen av tre betongväggar och en vägg av lättare material, t. ex. gasbetong. Vid en explosion blåses den "lättare vägg en" ut i den öppna delen av skyddsvallen. Säkerheten för arbetare och maskiner blir på detta sätt större.

Anläggningen vid Nobelkrut ger en vision om alltid lurande fara. Både man vid pressen för sprängämnen och en av de två arbetarna i betongrummet "hupar" en plankbit bojtjer man högt, ett practical joke som de fåtaliga besökarna alltid utsätts för.

Trotylpressning i bombsäkra rum

Men allvaret kommer när trotylen hälls eller östs i formar och satts in under pressen. Hittills hänrörde minutiet innan de två anställda stänger en tung järndörr för pressen, går tillbaka genom en bombsäker gång till ett annat betongrum, där maniverspakarna finns. Sakta dras dessa nedåt. Vissarna på instrumenten kryper sakta mot det magiska strecket, och just på den sätta hråkdelen av en sekund fälls spaken uppåt och trycket lättar. Pressningen har gått enligt tidsjagarna.

Vid krutvalsarna rådde man av en rad "formdsmänniskor" i vitt. Den överhängande risken för att krutet skall fatta eld har gjort att arbetarna måste gå klädda i vita, smått fantasifulla skyddsklädder som genom kemisk preparering inte kan fatta eld.

Minskad efterfrågan på krut

Till vissa tempoarbeten har man kvinnlig arbetskraft, som dock under de senaste månaderna decimerats på grund av minskad sysselsättning. Inom företagsledningen hälles även mer än förut en otroligt att vissa arbetsgrupper bland den manliga arbetskraften blir nödvändig. Den ammoniaksoda- och gödselkvävefabrikerna är nu så långe på experimentstadiet, och efterfrågan på krut, dynamit och trotyl är inte vad den har varit, detta sagt utan förhoppning på ett fredligare världsläge.

— Ännu med att arbeta på Nobelkrut är att man efter några år blir så van vid allting att försiktigheten eftersätts, säger säkerhetsingenjör Nils Carbonnier. Det är därför vår viktigaste uppgift att ideligen framhålla vikten av att givna instruktioner följs. Den mänskliga faktorn som människoliv kan man aldrig nog skydda sig mot.

Ta alltid ALBYL med på resan

Tyskt tack till Sverige

Tyska folkets tack till Sverige för hjälp i olika former under svåra år kommer att symboliseras av en bronsplakett uppsatt i Stadshuset. Den överlämnas på fredag till statsminister Erlander vid en högtidlighet i Svenskfranska konstgalleriet.

Sverige är det första land som får motta ett sådant uttryck för tyska folkets tacksamhet. Bakom överlämnandet står en stiftelse bildad på initiativ av professor Theodor Heuss, "Dankspende des Deutschen Volkes". Den skall "verkämna tackgåvor bestående av konstverk till en rad olika länder. Bronsplaketten till Sverige föreställer bl. a. två händer som fattar varandra och är utförd av professor Ewald Matarè, som själv kommer att vara närvarande vid överlämnandet.

Ledning av plast ger Skå vatten

En vattenledning av plast kommer att sänkas i Mälaren. Den skall gå från Lovöverket till barnhyn Skå, sträckan är 2½ km, och ledningen skall ligga på 50—60 meters djup på botten av Mörbyfjärden. Det blir den första plastledning som staden drar.

Att skaffa vatten på Skås egen mark har visat sig omöjligt, man har visserligen borrat ner till 130 meter, men bara lyckats få 160 liter i timmen av de 1.600 som behövs vid toppbelastning. Nu har man visserligen vatten från en 100 meter djup brunn, men det har förorenats av avloppsvatten och måste kloreras starkt.

Ledningen blir mycket klen, den invändiga diametern är 38 mm. Men har vägt samlas plastledning eller gummiledning, men plasten blir betydligt billigare. Totalkostnaden för anläggningen blir nu i varje fall 100.000 kr.

Sommanhållningen bland de 1.250 arbetarna och 450 tjänstemännen i Björkborn är en förutsättning för att livet och arbetet i den lilla staden skall gå friktionsfritt. Den centrala skyddskommitén med representanter för alla kategorier arbetar målmedvetet och medryckande. Säkerhetstjänsten får förslag till skyddsanordningar från högste chefen, direktör Sverre Solhman, till den yngste spränggrabben. Det är inte utan stolthet man på Björkborn talar om Solhmanskyddet utmärkt som man litet illmarigt skrattar åt högste chefens äventyr på söndagen. Han skulle flyga till Rom på en viktig konferens och var med om katastrofbudet på Bromma.

— Han skulle allt ha stannat hemma, direktören. Det är inte så farligt här i Björkborn som ute i världen, sammanar veteranens på krutbruket och per därmed uttryck för sitt förtroende för sin arbetsplats och sin arbetsledning.

Mezzi

ÖNSKAR NI till likvida medel
omvandla antikviteter, konstföremål eller annat dyrbarare lösöre kan Ni bekvämt och under betryggande former göra detta genom auktion hos Stockholms stads auktionsverk, som genom sina alltmer uppmärksammade
Kvalitetsauktioner
ger Er tillfälle att nå en stor och köpstark publik. Nästa kvalitetsauktion äger rum i början av mars månad 1954 och försäljningsobjekten måste med hänsyn till det tidskrävande katalogiseringsarbetet vara ox tillhanda senast den 1 februari.
Förskott å auktionslikviden kan lämnas utan kostnader för säljaren.
Angående de förmånliga försäljningsvillkoren i övrigt ring eller skriv snarast till
STOCKHOLMS STADS AUKTIONSVERK
Torsgatan 19—21 Tel. 34 07 20

INNAN NI KÖPER
KRISTALLKRONA
se vad vi har att erbjuda.
Toppkvalitéer av böhmisk äkta kristall och till priser som övertyga.
6-arm. 338:—.
Goda betalningsvillkor.
ARMATUR-CENTRUM
Rådmansgatan 56 (vid Sveav.)
Vid T-banan, hållpl. Rådmansg.

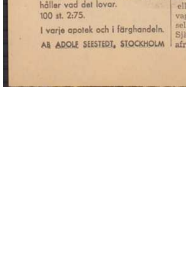
Skär inte alla klorofyllpreparat över en kam
– prova apotekare
POHLS
klorofyll-
dragéer
som tillverkas under betryggande kontroll. Ett effektivt medel, som håller vad det lovar.
100 st. 2:75.
I varje apotek och i färghandeln.
AB ADOLF SIESTEDT, STOCKHOLM

Ni vet väl att det går extra fjälltåg varje veckoskifte februari—april
– unna Er en fjällvecka också man blir en "ny" människa –
till fjälls på räls
med SJ BILLIGA VINTERRESOR
Ni får ända till 40 % rabatt på biljetten till 70-tal fina-da vinterspartorter och dessutom rabatt på ett flertal hotell och pensionat.
8/1—15/2 i Dalarna, Värmland, Jämtland, Härjedal, Hälsingland, Medelpad.
1/2—15/3
1/3—31/3
i Lappland.
20/4—10/5 i nordvästra Dalarna, Jämtland och Härjedalen.
SJ billiga vinterresor är inga sällskapsresor — Ni reser på egen biljett, när det passar Er och när Ni vill.
Biljetten blir billigare än tur- och returbiljett redan då Ni reser över 27 mil och 35—40% rabatt får Ni om sträckan är 45 mil eller längre, (ja, redan Stockholm—Särna i Dalarna är 47 mil).
Både biljett och rum får Ni hjälp med på resebyrån eller närmaste järnvägsstation. Där får Ni även broschyren "Inte bara för fjällvärar" med hotellförteckning och alla upplysningar. Ett gott råd — beställ i god tid!
P.S. Kom i håg att reskassan kan dryga ut även med SJ övriga rabattresor t. ex.
SJ Semesterbiljett
SJ Familjebiljett
SJ Billiga Rundturer
SJ Tågluffen
Läs om dessa resor i broschyren "till fjälls på räls" som Ni får på resebyrån eller stationen.
STATENS JÄRNVÄGAR

© Tingstensamlingen Publicerad med tillåtelse av Dagens Nyheter AB.